

TURVALLISTA TOIMINTAA

Suomen helluntaiseurakuntien lapsityön turvaohjeistomateriaalin ja koulutuksen kehittäminen

Katriina Huttunen

Kehittämishankeraportti
Helmikuu 2010

Tekijä(t) HUTTUNEN, Katriina	Julkaisun laji Kehittämishankeraportti	Päivämäärä 12.2.2010
	Sivumäärä 24	Julkaisun kieli Suomi
	Luottamuksellisuus ()	Verkkojulkaisulupa myönnetty (X)
Työn nimi TURVALLISTA TOIMINTAA. Suomen helluntaiherätyksen lapsityön turvaohjeistomateriaalin ja koulutuksen kehittäminen		
Koulutusohjelma Ammatillinen opettajankoulutus		
Työn ohjaaja(t) RAUTIO, Tuija		
Toimeksiantaja(t) Iso Kirja Nuorisotoiminnot		
Tiivistelmä Kehittämishankkeen taustalla oli tarve tuottaa koulutusmateriaalia ja koulutusjärjestelmä Suomen helluntaiherätyksen lapsityöhön turvallisen toiminnan edistämiseksi sekä lapsityön laadun parantamiseksi. Kohde-ryhmänä oli ensisijaisesti helluntaiseurakuntien lapsi- ja varhaisnuorisotyön vapaaehtoistoimijat ja palkatut lapsityön johtajat, jotka työskentelevät 0 - 15-vuotiaiden lasten parissa. Materiaalin tilasi ja toimitti Ison Kirjan Nuorisotoiminnot, joka vastaa helluntaiseurakuntien valtakunnallisesta lapsi- ja nuorisotyöstä. Kehittämishankkeen tuotoksena syntyi 95-sivuinen julkaisu Suomen helluntaiseurakuntien lapsityön turvaohjeisto sekä turvaohjeistokoulutusjärjestelmä. Turvaohjeisto käsittelee Suomen lakiin perustuvia seurakuntien lapsityöhön liittyviä toimintamuotoja ja vastuukysymyksiä. Turvaohjeistoa oli kirjoittamassa Ison Kirjan Nuorisotoimintojen valtakunnallisen lapsityövaliokunnan jäsenistä koostuva työryhmä.		
Avainsanat (asiasanat) Helluntailiike, lapsityö, turvallisuus, vapaaehtoistyö		
Muut tiedot Julkaisu: Ison Kirjan Nuorisotoiminnot, Aikamedia. 2008. Suomen helluntaiseurakuntien lapsityön turvaohjeisto. Kokkola: Aikamedia.		

Author(s) HUTTUNEN, Katriina	Type of publication Development project report	Date 12.02.2010
	Pages 24	Language Finnish
	Confidential () Until	Permission for web publication (X)
Title TURVALLISTA TOIMINTAA. Suomen helluntaiherätyksen lapsityön turvaohjeistomateriaalin ja koulutuksen kehittäminen		
Degree Programme Vocational Teacher Education		
Tutor(s) RAUTIO, Tuija		
Assigned by Iso Kirja Youth Ministries, Education and Conference Center		
<p>Abstract</p> <p>The aim of this project was to support the quality of the children's ministry of the Finnish pentecostal movement by developing safety-guideline material for educational purposes and a system of educating safety issues. Main target groups for this project were the volunteers and the paid leaders of children's ministry in pentecostal churches who work with 0 - 15 year olds. The material was produced by Iso Kirja Nuorisotoiminnot, which is responsible for the national children and youth ministry of the pentecostal movement. The products of this development project were a publication called Suomen helluntaiseurakuntien lapsityön turvaohjeisto (a guideline for the children's work in Finnish pentecostal movement), total of 95 pages, and an educational system for the safety guidelines. The guideline for the safety issues is based on the Finnish laws and elaborates the liability and different aspects of the children's ministry. The safety guideline was written by the national committee of children's ministry coordinated by Iso Kirja Nuorisotoiminnot.</p>		
Keywords Children's Ministry, Pentecostalism, Safety, Volunteers		
Miscellaneous The publication: Ison Kirjan Nuorisotoiminnot, Aikamedia. 2008. Suomen helluntaiseurakuntien lapsityön turvaohjeisto. Kokkola: Aikamedia.		

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO.....	2
2 HELLUNTAIHERÄTYKSEN VALTAKUNNALLINEN LAPSITYÖ.....	4
2.1 Helluntaiherätyksen lapsityö.....	4
2.2 Ison Kirjan Nuorisotoiminnot.....	5
2.3 Vapaaehtoistyö lapsityössä.....	5
3 KOULUTUKSEN RAKENTEET.....	8
3.1 Vapaa sivistystyö.....	8
3.2 Kansanopisto.....	9
Vapaaehtoistyöntekijöiden koulutus.....	9
4 HANKKEEN TAUSTA JA TOTEUTUS.....	11
4.1 Hanke osana ammattipedagogisia opintoja.....	11
4.2 Yhteistyö ja oma panokseni hankkeessa.....	12
6 POHDINTA.....	16
LÄHTEET.....	19
LIITTEET.....	21

1 JOHDANTO

Jokaisella lapsella on tarve kokea turvaa. Lapsi tarvitsee ympärilleen turvallisia aikuisia huolehtimaan niistä asioista joihin lapsi ei vielä itse kykene. Tätä turvaa lasten kuuluu saada ensisijaisesti vanhemmiltaan, mutta myös ympäriltä olevilta aikuisilta. Aina turvallisen toiminnan vaatimukset eivät ole selvillä kaikille lasten kanssa toimiville. Tämän kehittämishankkeen tarkoituksena oli rakentaa helluntaiherätyksen lapsityöhön uusi turvakoulutusmateriaali ja koulutusrakenne. Turvaohjeiston tarve nousi kentän tarpeista saada tietoa ja koulutusta jatkuvasti muuttuneesta Suomen lainsäädännöstä koskien lapsityön turvallisuutta yhdistyksen järjestämänä ja vapaaehtoistyöntekijöiden vetämänä. Kirjallisen turvaohjeiston tavoitteena on antaa ajanmukaista tietoa seurakuntien lapsityöntekijöille yhdessä turvaohjeistokoulutuksen kanssa.

Käsittelen tässä raportissa enemmän hankkeen taustoja ja työstöä, sekä sivuan hieman tuotosta ja tuotoksen pohjalle rakennettua koulutusta. Suomen helluntaiseurakuntien lapsityön turvaohjeisto on 95-sivuinen ni-dottu julkaisu. Sen on tuottanut Iso Kirja Nuorisotoiminnot ja kustantanut Aikamedia Oy 2008. Ohjeistossa käsitellään laajasti lapsityön kokonaisvaltaista turvallisuutta. asiat nousevat Suomen lainsäädännöstä. Ohjeisto on suunnattu lapsityötä tekeville palkatuille lapsityönjohtajille ja oman toimen ohessa toimiville lapsityön vastuunkantajille kuin vapaaehtoistoimijoillekin. Turvaohjeisto käsittelee 0–15-vuotiaille lapsille suunnattua toimintaa ja sen turvallisuutta, mutta sitä voi sovelletusti käyttää myös koskemaan nuorisotyötä. Turvaohjeisto liittyy myös vahvasti Lapsityölinjauksiin (Iso Kirja Nuorisotoiminnot, 2008), jotka antavat lapsityölle arvo- ja periaatepohjan. Tuotoksen pohjana on käytetty osin Tampereen ja Jyväskylän helluntaiseurakuntien lapsi- ja nuorisotyöhön laadittuja turvaohjeistoja sekä Suomen vapaakristillisen neuvoston (SVKN) turva-

koulutusmateriaalia. Turvaohjeiston tuottaminen on osa helluntaiherätyksen valtakunnallista Paras on edessä -hanketta.

2 HELLUNTAIHERÄTYKSEN VALTAKUNNALLINEN LAPSITYÖ

2.1 Helluntaiherätyksen lapsityö

Suomen helluntaiherätyksen toimintojen piirissä arvioidaan liikkuvan n. 20 000 alle 29 v. lasta ja nuorta. Tarkemmat tiedot kerätään vuoden 2009 ja 2010 aikana seurakuntiin lähetetyillä kartoituslomakkeilla. Helluntaiseurakunnat ovat itsenäisiä yhdistyksiä, joita Suomessa tällä hetkellä on n. 250. Jäseniä helluntaiseurakunnissa on yhteensä n. 50 000. Itsenäisten helluntaiseurakuntien rinnalle on vahvasti nousemassa Helluntaikirkko. Lokakuussa 2009 helluntaikirkko-yhdyskuntaan oli liittynyt 33 helluntaiseurakuntaa. (Suomen helluntaikirkko, 2009).

Helluntaiseurakuntien lapsityö on laaja-alaista toimintaa. Perinteisestä pyhäkoulutoiminnasta aina extremelajien pariin. Ohjaajina on alan ammattilaisia kasvatusta ja ohjausalalta, mutta joukossa on paljon myös vapaaehtoistoimijoita kiinnostuksenaan tehdä lapsityötä. Lapsityöntekijöiden määrää on vaikea arvioida, mutta lähes jokaisessa seurakunnassa tehdään lapsityötä. Parhaimmillaan isossa seurakunnassa voi olla useita kymmeniä lapsityöntekijöitä. Karkeasti voidaan arvioida, että seurakunnissa työskentelee n. 1000 - 1500 lapsityöntekijää vapaaehtoisina. Arvioiden mukaan palkallisia lapsityöntekijöitä eli lapsityönpastoreita tai lapsityönjohtajia on vain muutamia kymmeniä. Näin ollen siis vapaaehtoistoimijat ovat seurakuntien lapsityön kantava voima. Seurakunnat antavat erilaista, eritasoista ja vaihtelevaa määrää koulutusta lapsityön vapaaehtoisille toimijoille. Toisaalla seurakunnan vapaaehtoistoimijoita koulutetaan vuosittain, mutta toisaalla seurakunnat eivät kouluta toimijoitaan. Koulutuksenkirjo on yhtä värikästä kuin seurakuntien toteuttaman lapsityön muodotkin.

2.2 Ison Kirjan Nuorisotoiminnot

Turvaohjeiston tilaajana ja kirjoittajana toimi Ison Kirjan Nuorisotoiminnot. Ison Kirjan Nuorisotoiminnot ovat osa Iso Kirja koulutus- ja konferenssikeskuksen organisaatiota ja sijaitsee Keuruulla. Iso Kirja -opisto on Suomen helluntaiherätyksen raamattukoulu ja kristillinen kansanopisto. Opistolla voi suorittaa sekä lyhyitä kursseja että pitempiä useamman vuoden opintokokonaisuuksia. Ison Kirjan Nuorisotoiminnot vastaavat puolestaan helluntaiherätyksen valtakunnallisesta lapsi- ja nuorisotyöstä. Yksi Nuorisotoimintojen perustehtävistä on tuottaa toimintaa tukevaa materiaalia ja koulutusta. Suomen helluntaiherätyksen lapsityön turvaohjeisto on rakennettu palvelemaan koko Suomen helluntaiseurakuntien ja -kirkkojen lapsityötä.

Ison Kirjan Nuorisotoimintojen hallinnoimaa valtakunnallista lapsityötä on suunnittelemassa ja ohjaamassa Suomen maakuntien edustajista (lapsityötoimikunnasta) valittu ryhmä lapsityön asiantuntijoita. Ryhmää kutsutaan lapsityönvaliokunnaksi. Valiokunta on ollut tuottamassa turvaohjeistoa omalla asiantuntijuudellaan.

2.3 Vapaaehtoistyö lapsityössä

Kristillisen ihmiskäsityksen ihminen on Jumalan kuva, ja elämä kokonaisuudessaan on Jumalan antamaa lahjaa. Auttaminen tulee esille rakkauden kaksoiskäskystä "Rakasta Herraa, Jumalaasi, koko sydäimestäsi, koko sielustasi ja mielestäsi." Matt. 22:37. Kristillisen uskon sisältö on toisille jakamista siitä mitä itse on saanut. (Harju, U-M. ym. 2001, 27 - 28).

Helluntaiseurakuntien lapsityö pyörii pitkälti vapaaehtoistyöntekijöiden voimalla. Vain harvassa seurakunnassa on palkattu lapsityön pastori (Iso Kirja Nuorisotoiminnot, 2009). Lapsityön vapaaehtoistyöntekijöitä yhdistää halu osallistua lastentoimintaan ja hengelliseen kasvatukseen (Iso-

aho, P. 2009, 40). Vapaaehtoistoiminnan periaatteisiin kuuluu olennaisena osana henkilön vapaaehtoisuus. Vapaaehtoistyöntekijät työskentelevät ilman palkkaa tavallisen ihmisen tiedolla ja taidolla varustettuna. He tekevät työtään omalla persoonallaan ja omalla tavallaan. Tehtäviin vaadittavien tietojen ja taitojen puute voi johtaa uupumukseen ja toiminta alkaa kyllästyttää. Usein on helpompi jäädä pois toiminnasta kuin hakea apua. Koulutuksella ja ohjauksella on suuri merkitys vapaaehtoisten työskentelyssä. (Harju, U-M. 2001).

Vapaaehtoistoiminnan ohjauksen haasteena on huomioida eri ikäisten, eri koulutustaustan omaavien ja erilaisten persoonien tavat toimia vapaaehtoistoiminnassa. Vapaaehtoistyön tulee olla järjestelmällistä ja hyvin suunniteltua, koska se lisää lapsityön laatua ja turvallisuutta. Jokaisen vapaaehtoistoimijan tulisi tuntea itsensä arvokkaaksi toimijaksi juuri oikealla paikallaan. Koulutuksen kautta vapaaehtoistoimijoiden sitoutumisastetta ja työn mielekkyyttä voidaan lisätä. (Isoaho, P. 2009).

Vapaaehtoisten kouluttaminen toimintaan on tärkeää varsinkin kun toimintaan lasten ja nuorten parissa. Helluntaiseurakunnissa lapsityön vapaaehtoisia koulutetaan tehtäviinsä seurakuntien sisällä, maakunnallisesti ja valtakunnallisesti. Helluntaiseurakunnissa vapaaehtoisten koulutuksen toteuttamisesta pitää huolen seurakuntien toimintamuotojen vastuulliset ja seurakunnan johto. Maakunnallisista koulutuksista vastaa alueen lapsityön vastuulliset osin yhdessä Ison Kirjan Nuorisotoimintojen ja muiden yhdistysten kanssa. Valtakunnallisella tasolla Iso Kirja Nuorisotoiminnot pyrkivät vastaamaan koulutustarpeeseen järjestämällä erilaisia lapsi- ja nuorisotyön koulutuksia useita kertoja vuodessa. Usealla vapaaehtoistoimijalla on kasvatusta tai hoitotyön ammatti, joka tuo myös paljon ammattitaitoa vapaaehtoistoimintaan.

Vapaaehtoistoiminnalle määritelty tavoite auttaa koulutuksen suunnittelussa ja järjestämisessä. Tavoite auttaa hahmottamaan niitä valmiuksia joita vapaaehtoiset tarvitsevat toiminnassaan. Vapaaehtoistoimin-

taan kuuluu joustava ja epämuodollinen organisaatio, jolloin päätöksen teko on lähellä käytännön työtä. (Harju, U-M. 2001, 78).

3 KOULUTUKSEN RAKENTEET

3.1 Vapaa sivistystyö

Vapaa sivistystyö on tärkeä osa Suomen aikuiskoulutusjärjestelmää. Se mahdollistaa aikuisten omaehtoisen opiskelun. Vapaa sivistystyö tukeutuu elinikäisen oppimisen periaatteeseen tukien yksilöitä kehittymään monipuolisesti ja osallistumaan yhteisöllisiin toimintoihin. Koska vapaata sivistystyöllä ei ole tutkintotavoitteita eikä sen sisältöjä ohjaa lainsäädäntö se eroaa näiltä osin ammatillisesta koulutuksesta. Koulutuksen tavoitteet ja sisällöt voi jokainen oppilaitos ja organisaatio päättää näin ollen itse. Vapaaseen sivistystyöhön kuuluu erilaisilla arvopohjilla ja neutraalilla pohjalla varustettuja oppilaitoksia ja organisaatioita. Koulutusorganisaatiot vastaavat vapaasti ja itsenäisesti toiminnastaan ja sen kehittämisestä. Opinnot voivat olla yleissivistäviä, harrastustavoitteisia ja yhteiskunnallisia opintoja. Opintoja toteutetaan iltakursseista intensiivisiin lyhytkursseihin. (Manninen, J. & Luukannel, S. 2008).

Vapaa sivistystyö ja kansalais- ja järjestötoiminta eivät menesty, jos ihmiset eivät liiku omista totutuista ympyröistään ulos ja toimi yhdessä yhteisöllisissä hankkeissa. Aktiivinen kansalaisuus on toimintaa jossa ihmiset toimivat omaehtoisesti yhteisissä ja yhteistä hyvää edistävissä tapahtumissa. Samalla näin toimiessaan ihminen kehittää myös itseään hyvän tekemisen ohessa. Vapaan sivistystyön opinnot antavat valmiuksia elämänhallinnalle, jos elämää ylipäänsä voi hallita. Opinnot kuitenkin antavat mahdollisuuden hahmottaa jatkuvasti muuttuvaa yhteiskuntaa, ihmisiä ja yhteisöissä tapahtuvia muutoksia. (Manninen, J. & Luukannel, S. 2008).

3.2 Kansanopisto

Kansanopistot kuuluvat opetusministeriön hallintoalaan ja niitä on Suomessa 91. Pääasiassa kansanopistot ovat eri yhdistysten ja säätiöiden ylläpitämiä sisäoppilaitoksia. Kansanopistoista 47 % on arvopohjaltaan kristillisiä. Kansanopistot antavat omaehtoista, yleissivistävää, eri ammatteihin perehdyttävää koulutusta ja ne voivat päättää itse opetuksensa tavoitteista. Joissain opistoissa järjestetään myös ammatillista koulutusta. Kansanopistot järjestävät pitkiä lukuvuoden mittaisia koulutuksia, mutta myös viikonvaihteen mittaisia kursseja. (Manninen, J. & Luukannel, S. 2008).

Kansanopistot ovat aikuisoppilaitoksia. Niiden pedagogiikka perustuu vapaaehtoisuuteen ja opiskelijoiden vastuuseen. Opiskelijoita kuitenkin sitoo samat säännöt kuin muitakin. Perusopetuslaki ja laki ammatillisesta koulutuksesta edellyttävät, että opiskelijat osallistuvat opetukseen ellei he ole saaneet vapautusta. Aikuisopiskelussa keskeiseksi nousee itsenäinen opiskelu, itseohjautuvuus ja vastuu omasta opiskelusta. Kuitenkaan se ei tarkoita, että opiskelijat jätetään yksin oman onnensa nojaan. (Aamurusko, T. 2005.)

Vapaaehtoistyöntekijöiden koulutus

Helluntaiseurakunnat ovat järjestäneet omia turvallisuuskoulutuksia lapsityön vapaaehtoistyöntekijöille useiden vuosien ajan. Materiaalin puutteen vuoksi se on voinut olla hyvin kirjavaa. Vapaaehtoistyön ja vapaan sivistystyön yhtymäkohdassa koulutuksen yhtenä tavoitteena on opiskelijoiden sitouttaminen ja valmiuksien antaminen vapaaehtoistoinnin toteuttamiseen.

Vihko Mauri (2008) toteaa artikkelissaan, että seurakuntien henkilöstökoulutus tulisi nähdä osana seurakunnan tavoitteellista toimintaa (Vihko,

M. 2008). Vaikka Vihko viittaakin artikkelissaan pääasiassa palkattuihin työntekijöihin evankelisluterilaisessa kirkossa, voisi periaatetta soveltaa myös helluntaiherätyksen vapaaehtoistyöntekijöihin. He kuitenkin ovat monen seurakunnan kantava voimavara ja näin ollen heidän koulutukseensa kannattaisi kiinnittää huomiota. Vihko (2008) esittää, että koulutussuunnittelusta olisi hyvä rakentaa prosessi jossa mietitään koulutuksen tarvetta. Suunnittelussa olisi hyvä miettiä mikä on se tarvittava osaaminen, jota kussakin tehtävässä tarvitaan. Miten voidaan varmistua, että jokaisella työntekijällä on tarvittava osaaminen. Millaista osaamista seurakunnassa tarvitaan asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Onko seurakunnassa tarvittavaa osaamista. Mistä mahdollisesti osaamista voisi hankkia. Kenelle annetaan mahdollisuus osallistua koulutukseen hankkimaan tarvittava osaaminen ja miten varmistetaan, että saatu osaaminen voidaan myös siirtää muille työntekijöille. (Vihko, 2008).

Vapaaehtoistyön materiaalin tuottamisessa ja koulutuksen suunnittelussa on tärkeää huomioida opiskelijaryhmien heterogeenisuus. Useilla vapaaehtoistyöntekijällä on taustallaan pitkä kokemus seurakunnan lapsityön järjestämisestä ja näin ollen he ovat myös tietoisia turvallisuusasioista. Toisten koulutus- ja kokemuspohja voi olla hyvinkin heikko. Vapaaehtoistoiminnan koulutuksen haasteena myös on vapaaehtoisuus. Kuinka paljon vapaaehtoistoimijoilta voi edellyttää koulutukseen osallistumista. Koulutuksen maksullisuuskin voi tulla esteeksi koulutukseen osallistumiselle. Seurakunnat voivat kannustaa vapaaehtoisia erilaisiin koulutuksiin, mutta eivät kykene välttämättä maksamaan heidän koulutuksista aiheutuvia kulujaan. Yhden vapaaehtoistyöntekijän lähettäminen koulutukseen voi olla hyvä vaihtoehto. Tällöin on tärkeää varmistaa miten koulutuksen tuotos voidaan siirtää muidenkin osaamispääomaksi. Hankittu osaaminen ei saisi jäädä irralliseksi osaksi vapaaehtoistyötä. Ruohotien mukaan työympäristö voi vaikuttaa siihen, miten koulutuksen käyneet voivat soveltaa taitojaan työssään (Ruohotie 2000, 66).

4 HANKKEEN TAUSTA JA TOTEUTUS

Turvallisuus on osa laadukasta lapsityötä. Suomen lainsäädäntö on viimeisten vuosien aikana tarkentanut turvallisuuteen liittyviä asioita. Näiden lakiuudistuksien pohjalta lähdimme toteuttamaan ohjeistoa turvallisuudesta helluntaiherätyksen lapsityönkentälle. Usein kentällä tehtävät toiminnot eivät ehdi heti mukaan uusimpiin lakiuudistuksiin, ja toimenpiteet turvallisen toiminnan edistämiseksi tulevat yleensä jälkijunassa. Totesimme lapsityönvaliokunnassa, että yksiin kansiin koottu perusopas antaa valmiuksia parantaa seurakuntien lapsityön turvallisuudentasoa.

Turvaohjeistossa käsitellään asioita useiden eri lakien pohjalta. Ohjeisto koostuu mm. seuraavista laista: Lastensuojelulaki, Pelastuslaki (468/2003), Pelastusasetus (787/2003), Kokoontumislaki Pelastuslaki (468/2003), Pelastusasetus (787/2003), Kokoontumislaki (530/1999), Järjestyslaki (612/2003), Laki järjestyksen valvojista (533/1999), Kuluttajan-suojalaki (38/1978), Tuoteturvallisuuslaki (914/1986), Laki kulutustavaroiden ja kuluttajapalvelusten turvallisuudesta (75/2004), Kuluttajaviraston ohjeet. Aineistoa on haettu monista eri lähteistä, jotka on mainittu turvaohjeiston lähdeluettelossa.

4.1 Hanke osana ammattipedagogisia opintoja

Valitsin turvaohjeiston laatimisen kehittämishankkeekseni aiheen ajankohtaisuuden vuoksi. Työssäni oli todellinen, aito kehittämishanke käynnistymässä ja opintoni mahdollistivat sen yhdistämisen oppimissisältöihin. Ammatillisen opettajakorkeakoulun opettajaopintoihin hanke sopi mielestäni erinomaisesti, koska hankkeen tarkoituksena oli tuottaa uutta materiaalia ja rakentaa uusi koulutus. Samalla sain uutta haastetta omaan ammatilliseen kehittymiseeni. Koulutusaineiston tuottaminen ei ole kovin helppoa ja yksinkertaista. Painetun sanan kohdalla kriittisyys

nousee vahvasti esiin ja keskeneräisyyden sietoa ja luopumista joutuu harjoittamaan koko prosessin ajan.

4.2 Yhteistyö ja oma panokseni hankkeessa

Turvaohjeiston työskentelyprosessi oli alkanut pari kuukautta ennen työsuhteeni alkua, joten pääsin heti alkumetreillä työskentelyyn mukaan. 27.11.2007 pidetyssä lapsityövaliokunnan kokouksessa oli todettu, että lapsityövaliokunnan tulee ottaa aktiivinen rooli turvakasvatuksen viemisessä seurakuntiin. Lapsityövaliokunnassa oli tehty turvaohjeiston laatimisesta toteuttamispäätös ja sen pohjalta sovittu, että materiaalin toimittamisen pohjalle tehdään kartoitus turvaohjeiston tarpeellisuudesta seurakunnissa. Heti työsuhteeni alussa pääsin muokkaamaan koulutus- tarvekyselyä yhdessä Päivi Asikaisen kanssa, joka oli valmisteellut kyselyn. Postitin kyselyt seurakuntiin ja tein kyselystä myös nettiversion (Liite 1). Tammikuun 2008 lopussa sain sähköpostiini 15 sivun mittaisen hahmotelman turvaohjeiston sisällöistä muutamalta valiokunnan jäseneltä. Tästä kirjoitusprosessi alkoi etenemään vauhdilla. Kirjoitimme kevään 2008 tuotosta ympäri Suomen ja yhteisissä kokoontumisissa tarkastelimme koostamaani yhteenvetoa kommentoiden, keskustellen ja muokaten tekstiä. Jokainen jäsen toi mukanaan oman osaamisalueensa ehdotukset, muutokset ja valmiit tekstit.

Halusin kehittämishankkeen aikana kehittää omaa ammatillista osaamistani tuottamalla materiaalia julkaisuksi saakka. Ison Kirjan Nuorisotoimintojen palkallisena työntekijänä minulle nousi vastuu materiaalin hallinnoinnista. Kokosin yhteen eri tekijöiltä saatuja osa-alueita ja kirjoitin tekstiä erilaisten tarkastus- ja korjauskierrosten jälkeen yhteneväiseksi tekstiksi. Turvaohjeiston pääasiallisina kokoajina toimi lisäkseni Päivi Asikainen, Päivi Isoaho, Helena Korhonen ja Jukka Piirainen. Aihealueet jakautuivat työryhmän osaamisalueiden mukaan. Jokaisella ryhmän jäsenellä oli taustallaan lapsityön kenttäosaamista, asiantuntemusta, koulu-

tusta ja kiinnostusta lapsityön kokonaisvaltaisen turvallisuuden edistämiseksi.

Itse vastasin koko prosessin ajan tekstien jäsentelemisestä, muokkaamisesta, asettelusta. Toimin myös "tukikohtana" jolle lähetettiin uutta ja joka lähetti muokattua sähköpostitse muille. Kirjoitin kokonaisuudessaan turvaohjeiston luvun 2 Lapsityön turvallisuusasiakirja. Tein ensiaputoiminnan päivityksiä, kirjoitin osia päihteet ja muut riippuvuudet ja turvataitokasvatus osioihin ja valmistin kaikki lomakkeet. Pidin panostani merkittävänä yhteistyömme onnistumisessa ja prosessimuotoisessa työskentelyssä.

Otimme kukin tahoillamme yhteyttä eri viranomaisiin, koska työskentelimme lainsäädännön kanssa. Muutamissa kohdissa huomasimme eroavaisuuksia eri viranomaisten antamissa tiedoissa. Kaikkialla ei oltu välttämättä perillä miten asioissa tulisi edetä. Kevään 2008 kuluessa kirjoitusprosessi eteni siihen vaiheeseen, että tuotettavan turvaohjeiston pohjalta voitiin pitää jo koulutus. Materiaali oli vielä keskeneräinen ja luonnosversio, mutta koulutuksen avulla sen toimivuutta oli tarkoitus myös testata. Pidimme huhtikuussa 2008 valtakunnallisen turvaohjeistokoulutuksen Isossa Kirjassa. Paikalla oli 40 osallistujaa ympäri Suomen helluntaiseurakuntien ja -kirkkojen. Saadun palautteen perusteella turvaohjeisto oli hyvä apuväline lapsityön turvallisuuden edistämiseksi seurakunnissa. Asiakirjojen tuottamista pidettiin vaikeana ja kauhistuttavana, mutta valmiit lomakepohjat helpottivat lapsityöntekijöiden mieliä.

Helluntaiherätyksen oman mediakanavan Ristin Voiton uutisointi herätti paljon kiinnostusta turvaohjeistoa ja turvakoulutusta kohtaan. Saimme eri puolelta Suomen helluntaiseurakuntia koulutuspyyntöjä. Päätimme kuitenkin työryhmänä tuottaa ensin materiaalin valmiiksi ja lähteä vasta sitten kouluttamaan. Kesäkuussa 2008 jätimme turvaohjeiston Aikamedian käsiin ja jäimme odottamaan julkaisua. Julkaisu tuli painosta

26.9.2008. Loimme työryhmänä koulutuksen pelisäännöt elokuussa 2008. Sovimme koulutusjärjestelyistä ja kouluttajista.

Turvaohjeistuksen myötä rakensimme PowerPoint-esityksiä, joita käytämme koulutuksissamme. Välineellisen havainnoinnin välineet eivät saa kuitenkaan nousta itsetarjoituksiksi, vaan niiden tulee tukea opiskeltavan asian esittämistä. (Kupias, P. 2007, 31). Tarkoituksena on jatkossa kehittää lisää havaintomateriaalia maakunnallisten ja seurakunnallisten koulutusten käyttöön, jottei kaikkien kouluttajien tarvitse tehdä päällekkäistä työtä rakentaakseen samanlaisia esityksiä.

Kurssikuvaus

Turvaohjeistokoulutus (15h)

Turvaohjeistokoulutus on suunnattu seurakuntien lapsityönjohtajille ja lapsityön eri toimintamuotojen vastuunkantajille sekä muille asiasta kiinnostuneille.

Koulutuksessa käydään läpi seurakuntien lapsityön järjestämiseen liittyvät turvallisuuden ydinasiasiat. Tutustutaan uuteen (2008) helluntaiseurakuntien lapsityön turvaohjeistoon, joka sisältää yleisiä turvaohjeita, turvallisuusasiakirjan ja lapsille annettavan turvakasvatuksen ohjeet. Lisäksi ohjeistoon on liitetty malleja ja lomakkeita, jotka auttavat käytännössä turvallisuuden toteuttamisessa. Koulutuksessa tehdään työmuotokohtaisia turvallisuussuunnitelmia.

Toteutus: Luentoja, joihin sisältyy ryhmätöitä ja välitehtäviä

Paikka: Iso Kirja koulutus- ja –konferenssikeskus

KUVIO 1. Turvaohjeistokoulutuksen kurssikuvaus

Turvaohjeiston koulutusportaat (suositus)

Turvaohjeisto ei itsessään toimi tiedonjakajana, vaan se vaatii rinnalleen koulutusta ja keskustelua turvallisuusasioihin liittyen. Tämän vuoksi Ison Kirjan Nuorisotoiminnot ja lapsityötoimikunta suosittelee käymään turvaohjeistokoulutuksen.

1. Ison Kirjan Nuorisotoimintojen turvaohjeistokoulutus

Ajankohta: Kevät

Laajuus: 3 päivää.

Sisältö: Turvaohjeisto kokonaisuudessaan

Kohderyhmä: Seurakuntien lapsityön ja toimintamuotojen vastuunkantajat

Kouluttajat: Päivi Asikainen, Katriina Huttunen,

Helena Korhonen, Petri Ylenius ja ulkopuolisia kouluttajia tarpeen mukaan

2. Maakunnallisia/ alueellisia koulutuksia

Ajankohta: Loka-joulukuu

Laajuus: 1 päivä

Sisältö: Tarkkaan rajattu alue esim. leiri- ja retkitoiminta sekä kerhotoiminta

Kouluttajat: Turvaohjeiston kirjoittajat sovitusti

3. Seurakuntien omat koulutukset

Ajankohta, laajuus ja sisällöt vaihtelevat seurakunnan tarpeista riippuen.

Kouluttajana toimii Ison Kirjan turvaohjeistokoulutuksen käynyt asiaan perehtynyt tai kasvatus-, opetus-, sosiaali-, turvallisuusalan koulutuksen saanut henkilö, jolla on riittävä tietotaito kokonaisvaltaisesta lapsityön turvallisuudesta.

KUVIO 2. Turvaohjeiston koulutusportaat

6 POHDINTA

Suomen helluntaiherätyksen lapsityönkenttä tekee paljon laaja-alaista lapsityötä. Toiminta perustuu lähes kokonaan vapaaehtoistyöntekijöiden panokselle. Vapaaehtoistoimijat ovat hyvin sitoutuneita toimintaan, vaikka osalla on raskas päivätyö, perhe ja muut velvoitteet hoitettavanaan. Uskon, että Ison Kirjan Nuorisotoimintojen tuki on ensiarvoisen tärkeää, jotta yhä edelleen voimme saada vapaaehtoistyöntekijöitä tekemään arvokasta lapsityötä. Vuoden 2008 Paras on edessä -hanke loi resursseja valtakunnallisille toimijoille tukea kentällä tehtävää lapsityötä laajemmin. Hanke yhdisti eri yhdistysten voimavarat panostamaan yhdessä lapsityöhön ja sen kehittämiseen. Vuoden aikana turvaohjeiston lisäksi tuotimme kentälle myös muuta materiaalia toiminnan tukemiseksi. Tuottamalla materiaalia viemme vapaaehtoistoimijoilta päällekkäisen, aikaa vievän työn pois ja vapautamme heitä keskittymään lapsien kanssa tehtävään työhön. Koska helluntaiseurakunnat vielä pääasiassa ovat itsenäisiä yhdistyksiä, monessa seurakunnassa saatetaan tehdä työtä, jonka voisi jakaa laajempaankin käyttöön. Ison Kirjan Nuorisotoimintojen tehtävänä on koota ja jakaa tietoutta valtakunnallisella tasolla. Tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan mielestäni ole otettu tarpeeksi vakavasti. Toisaalta myös Ison Kirjan Nuorisotoimintojen resurssit eivät kaikkeen tarpeeseen pysty vastaamaan. Jatkossa kuitenkin asioihin on tulossa muutosta ja lapsityö saa itselleen oman lapsiasiakoordinaattorin.

Turvaohjeiston tekeminen oli yllättävän raskas ja aikaa vievä prosessi. Hyppäsin mukaan niin nopealla tempolla, että aluksi olin sekaisin tavoitteista ja menetelmistä. Ajan myötä huomasin, että panoksellani on suuri vaikutus koko prosessin etenemiseen. Työryhmämme toimi yllättävän hyvin ottaen huomioon että olin uusi jäsen työryhmässä. Toimintatapamme olivat jokseenkin samanlaisia ja työ eteni jouhevasti. Aikaa turvaohjeiston tekemiseen olisi varmasti vaadittu enemmän, mutta voimat

jo asioiden pyörittelemiseen alkoivat loppua. Jossain vaiheessa työ on vaan lopetettava, vaikka aina jäisi parannettavaa.

Kentällä turvaohjeisto on otettu hyvin vastaan ja seurakunnat ovat kyselleet kouluttajia pitämään koulutuksia maakuntiin tai seurakuntiin. Turvaohjeiston ajankohtaisuus näkyi jo keväällä 2008, kun leirikesät olivat alkamassa. Seurakunnilla oli iso työ tehdä turvallisuusasiakirjat valmiiksi ja tähän kaivattiin koulutusta. Valitettavasti tuolloin turvaohjeisto ei ollut vielä julkaisukelpoinen. Keväällä 2008 pitämämme koulutuksen perusteella osasimme kehittää turvaohjeistoa eteenpäin ja vastaamaan nimenomaan kentän tarpeisiin. Lakeja ja asetuksia emme kuitenkaan voi poistaa, joten turvallisuuden eteen tehtävä työ vie jokaisessa seurakunnassa aikaa ja sitoo resursseja, mutta kerran hyvin tehty työ vie eteenpäin pitkän matkaa. Toisaalta paperille tehdyt turvakartoitukset ja riskianalyysit eivät lisää välttämättä työn turvallisuutta. Asiat tulee omaksua omiksi työskentelytavoiksi ja niiden tulee nousta selkärangasta.

Turvaohjeisto on ensimmäinen yhteistyössä toteutettu isompi kirjoitusprosessi jossa olen ollut mukana. Työskentely olisi voinut olla huomattavasti ammattitaitoisempaakin, mutta kokemuksen puute korvattiin innostuksella turvallisuusasioita kohtaan. Kirjoitettaessa vakavista aiheista, joutuu väistämättäkin kirjoitusprosessin aikana käymään läpi useita erilaisia tunteiloja sekä selvittämään omia ajatuksia ja ennakkoluuloja eri asioihin. Aiheen raskaus lisäsi työn rasittavuuden määrää. Hyvällä tiimillä oli paljon vaikutusta siihen, että saimme turvaohjeiston niinkin pian valmiiksi. Toivottavasti useat seurakuntien lapsityötoimijat löytävät sen käsiinsä ja saavat tukea ja ohjeita käytännön työhönsä.

Kokonaisvaltainen turvallisuus on monien pienten osasten huomioimista. Lapsityössä turvallisuutta luodaan asianmukaisilla opetussuunnitelmilla, perehdytetyllä henkilökunnalla, turvallisilla tiloilla ja välineillä. Kun huomioidaan lapsen henkinen, hengellinen, fyysinen ja sosiaalinen turvallisuus kaiken toiminnan keskellä, voidaan luottaa että lapsityötä toteute-

taan turvallisesti. Kaikkeen ei voi edeltä käsin varautua, mutta hyvät ennakkovalmistelut auttavat tilanteiden tullessa kohdalle.

Mitä tekisin toisin –kysymys on aiheellinen oppimisprosessissa. Asioiden tapahtuessa nopeassa syklissä, ei ajatus pysy mukana ja tuotos voi kärsiä. Hanke olisi ollut hyvä suunnitella kirjallisesti etukäteen kaikkien prosessiin osallistujien kesken. Suunnitelmat etenivät prosessin myötä, joten tulevaisuuden ja ajankäytön suunnittelu muodostui mahdottomaksi. Tuoreena työntekijänä en uskaltanut puuttua vahvasti prosessinjohtamiseen, koska se ei kuulunut työnkuvaani. Nyt jos aloittaisin hankkeen uudelleen, tekisin työryhmän kanssa suunnitelman aikataulusta, tavoitteista ja vastuunjaoista, toimintatavoista ja arvioinnista. Antaisin hankkeelle enemmän aikaa kuin 6kk. Turvaohjeiston ja koulutuksen jatkosuunnitelmat keskittyvät turvaohjeiston jalkauttamiseen seurakuntiin valtakunnallisten, maakunnallisten ja paikallisten koulutusten avulla. Turvaohjeisto ja sen myötä annettava koulutus on tarkoitus arvioida vuonna 2012 (Liite 2).

Kokonaisvaltaisen koulutussuunnittelun tarve nousi kehittämishankkeen edetessä keskeiseksi puutteeksi työssäni. Hyvällä, systemaattisella koulutussuunnittelulla voitaisiin vahvistaa vapaaehtoistyöntekijöiden työn laatua, osaamista ja sitoutumista. Hyvä koulutussuunnittelu antaa myös tunteen koulutuksen ja työn merkittävyydestä. Suunnitelmallisuus erilaisten koulutusten ja materiaalin työstämisessä voisi antaa omalle työlle lisää mielekkyyttä. Isot projektit vaativat hyvän etukäteistyön. Tutustuisin jatkossa mielelläni lisää koulutusmateriaalin tuottamiseen ja sen vaatimuksiin. Liikkuessani täysin uudella, vieraalla maaperällä olo oli välillä hyvin epävarma ja epäusko valtasi mielen. Ammattitaidon kasvaessa joutuu yhä uudelleen ja uudelleen sen tosiasian eteen, että tieto on ehtymätön lähde. Se vetää väistämättäkin nöyräksi.

Tiedätkö, kuka tietää eniten? Se, joka tietää, ettei tiedä mitään, tietää enemmän kuin se, joka ei tiedä mitään eikä tiedä, ettei tiedä mitään. Mutta se, joka tietää, mutta ei tiedä, että tietää, tietää enemmän kuin se, joka ei tiedä, mutta luulee tietävänsä. Siksi se, joka tietää sen, mitä tietää, tietää eniten.

LÄHTEET

Aamurusko, T. 2005. Kansanopisto sillanrakentajana. Teoksessa Virtanen, S. & Marjomäki, V. (toim.) Kansanopistokirja. Saarijärvi: Kansanvalistus-seura, 51-67.

Harju, U-M., Niemelä, P., Ripatti, J., Siivonen, T. & Särkelä, R. 2001. Vapaaehtoistoiminta seurakunnassa ja järjestössä. Helsinki: Edita.

Iso Kirja Nuorisotoiminnot. 2008. Lapsityövaliokunnan muistiot.

Iso Kirja Nuorisotoiminnot. 2008. Suomen helluntaiseurakuntien lapsityön turvaohjeisto. Kokkola: Aikamedia.

Iso Kirja Nuorisotoiminnot. 2008. Suomen helluntaiseurakuntien lapsityön linjaukset. Keuruu: HYRY.

Iso Kirja Nuorisotoiminnot. 2009. Helluntaiseurakuntien lapsityön kartoitus 2009. Julkaisematon artikkeli.

Isoaho, P. (toim.) 2009. Elämää varten valmis. Suomen helluntaiseurakuntien lasten kasvatus- ja opetustyön suuntaviivoja. Kokkola: Aikamedia.

Kansanen, P. 2004. Opetuksen käsitemaailma. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kupias, P. 2007. Kouluttajana kehittyminen. Helsinki: Palmenia.

Manninen, J. & Luukannel, S. 2008. Omaehtoisen aikuisopiskelun vaikutukset. Vapaan sivistystyön opintojen merkitys ja vaikutukset aikuisten elämässä. Vantaa: VSY.

Nevgi, A. & Lindblom-Ylänne S. 2002. Opetuksen suunnittelun työkalut. Teoksessa Lindblom-Ylänne S. & Nevgi, A. Yliopisto- ja korkeakouluopettajan käsikirja. Vantaa: WSOY.

Ruohotie, P. 2000. Oppiminen ja ammatillinen kasvu. Juva: WSOY

Suomen helluntaikirkko. 2009. Viitattu 11.11.2009.

<http://www.suomenhelluntaikirkko.fi/seurakunnat/>

Vihko, M. Koulutussuunnitteluprosessi seurakunnassa. 2008. Viitattu 2.2.2010

[http://kappeli.evl.fi/koulutuskeskus.nsf/0/869A7D6CFA403F2DC225747B0027FA83/\\$FILE/Koulutussuunnittelu.pdf](http://kappeli.evl.fi/koulutuskeskus.nsf/0/869A7D6CFA403F2DC225747B0027FA83/$FILE/Koulutussuunnittelu.pdf)

LIITTEET

Liite 1. Turvakoulutuskartoitus

Hyvä seurakunnan lapsityön yhteyshenkilö

Olemme kartoittamassa turvakoulutuksen tarvetta Suomen helluntaiseurakunnissa. Tavoitteena on tarjota apua niille paikallisseurakunnille, jotka tarvitsevat tukea koulutuksen järjestämiseen. Samalla pyrimme keräämään tietoa mahdollisista kouluttajista, joiden kanssa seurakunnat voisivat tehdä yhteistyötä.

Turvakoulutuksella tarkoitetaan tässä yhteydessä niitä toimia ja niiden valmiuksien hankkimista, joilla voimme varmistaa turvalliset olosuhteet lasten ja varhaisnuorten toiminnalle seurakunnissamme. Lapsityön linjausten mukaisesti lapsityön turvallisuudesta vastaavat lapsityön johtaja yhdessä täysi-ikäisten lapsityön toimijoiden kanssa.

Turvakoulutukseen liittyy myös turvataitokasvatus, jolla tarkoitetaan lasten omia taitoja, joilla he voivat opetella puolustamaan itseään erilaisissa väkivallan tilanteissa (esim. kiusaaminen, houkuttelu, ahdistelu, perheväkivalta, seksuaalinen hyväksikäyttö). Turvataitojen kehittyminen ja vahvistuminen tukee lasten itsetunnon ja itseluottamuksen muotoutumista ja antaa lapsille tärkeitä valmiuksia suojella itseään ja läheisiään - pitkälle tulevaisuuteenkin. Turvataitokasvatusta voidaan toteuttaa osittain yhdessä perheiden kanssa, jolloin voidaan pohtia myös vanhemmuuteen, perheeseen, arvoihin ja turvalliseen lapsuuteen sekä nuoruuteen liittyviä teemoja.

Vastaamalla turvakartoituskyselyyn oheisesta linkistä autat meitä suunnittelemaan turvakoulutusta. Kaikki tieto on meille arvokasta, joten kiitos jo etukäteen vastauksistasi.

Vastaa kyselyyn 29.2.2008 mennessä, kiitos.

Terveisin, Lapsityövaliokunta

Vastaajan nimi

Osoite

Postinumero- ja toimipaikka

Puhelinnumero

Sähköpostiosoite

Seurakunta

Mitä seuraavista asioista turvakoulutuksen tulisi mielestäsi sisältää?

Lasten ja varhaisnuorten maailma (media, seksi, päihteet)
 Lapsen oikeudet ja lainsäädäntö
 Lapsen kohdistuvat turvallisuusriskit
 Turvallisuusohjeet ja turvallisuussuunnitelman laatiminen
 Ohjaajien valinta ja turvalliset toimintatavat
 Lasten turvataitokasvatuksen periaatteet, tavoitteet ja toimintatavat
 Turvakasvatusohjelmat
 Seksuaalinen hyväksikäyttö ja sen seuraukset
 Lastensuojeluilmoitus ja lastensuojelun näkökulma
 Toimintaohjeet seurakuntien ongelmatilanteissa
 Lasten ja perheiden sielunhoito

muuta, mitä?

Kenelle turvakoulutusta tulisi ensisijaisesti järjestää?

seurakunnan lapsityöntekijöille
 vanhimmistolle
 lapsille

muille, kelle?

Onko seurakunnassanne tarvetta turvakoulutukselle?

kyllä
 ei

Miten koulutus olisi hyvä järjestää?

seurakuntakohtaisesti
 maakunnallisesti
 valtakunnallisesti Ison Kirjan koulutuspäivillä

Voisitko toimia tarvittaessa kouluttajana?

Liite 2.

SUOMEN HELLUNTAISEURAKUNTIEN LAPSITYÖN KOKONAISVALTAISEN TURVALLISUUDEN EDISTÄMINEN OSANA PARAS ON EDESSÄ –HANKETTA

(hankkeen toimintasuunnitelma vuosille 2009-2012)

Yleistä

- Suomen helluntaiseurakunnat toteuttavat kokonaisvaltaisesti turvallista lapsityötä
- Lapsityöntekijät ovat valveutuneita tunnistamaan erilaisten turvallisuutta uhkaavia tekijöitä
- Vuosittaiset lapsityön tuvankoulutukset ovat osa seurakunnan lapsityötä
- Helluntaiseurakuntien lapsityössä mukana olevat lapset osaavat keskeiset turvataidot
- Vuoteen 2012 mennessä kaikissa maakunnissa on pidetty ainakin yksi maakunnallinen turvakoulutus

Osatavoitteet

Paras on edessä –hanke, Ison Kirjan Nuorisotoiminnot ja Aikamedia ovat yhteistyössä rakentaneet Suomen helluntaiseurakuntien lapsityön turvaohjeiston vuonna 2008. Turvaohjeisto käsittelee lakiin perustuvia toimintatapoja ja vastuita seurakunnan lapsityössä.

- Turvallisuusajattelun jalkauttaminen
 - Systemaattinen koulutus
 - Seurakunnat → Maakunnat → Valtakunnalliset koulutukset
- Syvennetään turvallisuusajattelua
- Kerätään palautetta turvakoulutuksista ja kehitetään toimintaa edelleen
 - valtakunnallisista koulutuksista
 - maakunnallisista koulutuksista
 - seurakuntien koulutuksista
 - turvaohjeistosta
- Käännetään turvaohjeisto soveltuvien osien englanniksi → lähetit

Vuosisuunnitelmat**2009**

Valtakunnallinen koulutus keväällä –09
Maakunnallisia koulutuksia
Materiaalin vahva markkinointi ja vieminen kentälle
Aloitetaan turvaohjeiston kääntäminen englanniksi
Yhteistyö seurakuntien turvallisuus- ja kriisivalmiustyöryhmän kanssa

2010

Valtakunnallinen koulutus keväällä
Maakunnallisia koulutuksia
Kouluttajien varustaminen ja uusien kouluttajien mukaan saaminen
Turvallisuusajattelun arviointi
Painetaan englanninkielinen turvaohjeisto yhteistyössä Aikamedian kanssa

2011

Valtakunnallinen koulutus keväällä
Maakunnallisia koulutuksia
Palauteen ja arvioinnin kautta tulneiden ideoiden jalkauttaminen

2012

Koulutusmateriaalin arviointi
Koulutusten arviointi
Turvallisen toiminnan toteutumisen arviointi seurakunnissa
Koulutusten jatkaminen edelleen